

ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI

Xo‘jamurodova Sevara Nuriddinovna

Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich
ta‘lim yo‘nalishi 308 -guruh talabasi

Muminova Umida Qarshiyevna

Ilmiy rahbar:

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Abdulla Avloniyning hayoti, ma‘rifatparvarligi hamda she‘rlari vatanparvarlik ruhida tarbiyalanganligi haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Abdulla Avloniy, ma‘daniyat, vatanparvarlik, ma‘rifatparvarlik, she‘rlari.

Har bir millatning o‘z ma‘naviy qiyofasi mavjud. Bugungi kunda har tomonlama taraqqiy etib borayotgan jamiyatimizda ma‘naviyatni yuksalish yuksak vazifalardan biridir. Ma‘naviyatimizni yanada rivojlantirishda millatimiz, tariximiz, ma‘naviy qiyofasini o‘zida badiiy aks ettirgan tarixiy, badiiy hamda ilmiy asarlarning ahamiyati va o‘rni beqiyosdir. Mana shunday ma‘naviy-ma‘rifiy tarbiya beradigan ko‘plab asarlar yaratgan buyuk mutafakkir olim Abdulla Avloniydir. Abdulla Avloniyning quyidagi misrasiga to‘xtalaylik.

Har g‘amning poyoni bordir, har alamning oxiri,

Har zimistonning bahori, har xazoning oxiri.

Ikki misra she‘rida qanchalik ma‘no mantiq yotganini o‘ylashimcha hammamiz anglab yetganmiz. Muhtaram prezidentimiz Islom Karimov Abdulla Avloniyning quyidagi tarbiyaga bag‘ishlangan ibratomus fikrlarini aytib o‘tgan.

“Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir”, - degan fikrini mushohada qilaman. Buyuk ma‘rifatparvarning u so‘zlari asrimiz boshida millatimiz uchun qanchalar muhim va dolzarb bo‘lgan bo‘lsa, hozirgi kunda biz uchun bunchalik, balki undan ham ko‘ra muhim va dolzarbdir.

XIX asr oxiri XX asr boshidagi o‘zbek milliy madaniyatining atoqli ma‘rifatparvarlaridan biri Abdulla Avloniydir. Adib hayoti va ijodi sho‘ro davrida izchil o‘rganilmadi. Istiqlol yillaridagina uning serqirra ijodi va faoliyatiga xolis baho berildi. Natijada, Abdulla Avloniy ma‘rifatparvar shoir va adib, islohotchi pedagog, dramaturg, o‘zbek matbuoti inkishofi, jadidchilik harakati namoyandasi, davlat va jamoat arbobi sifatida qayta tanildi. Bunda, soha tadqiqotchilari, xususan, B. Qosimov,

N. Karimov, R. Barakayev kabi olimlarning hissasi kattadir. Addulla Avloniy arab va fors tillarini yoshlikdagi mustaqil mutolaa vaqtida egallagan. U matbuot ishlarida faol ishtirok etish bilan birga “Adabiyot yoxud milliy she’rlar” nomli to‘rt qismdan iborat to‘plamning birinchi kitobini “Birinchi Muallim” va “Ikkinchi Muallim” deb nomlaydi. A. Avloniyning darsliklari mundarijasi, ularning mazmuni, ta’lim-tarbiyaviy jihatlari ko‘plab tadqiqotlarda tilga olingan. Uning bolalar adabiyotiga qo‘shgan benazir xizmati esa o‘sha darsliklardagi she’rlari, hikoyalari, matn va masallarining bolalarbopligidadir. Jumladan, shoirning «Ikkinchi muallim»dagi “Maktabga da’vat” she’rida muallif bevosita yosh kitobxonga murojaat qiladi:

Boqdi gunash panjaradan bizlara,
Yotma deyur barcha o‘g‘il qizlara.
Nolayi faryod qilib barcha qush:
Maktabingiz vaqti, deyur sizlara.
Boshladi har kim o‘z ishin ishlara,
Siz-da turing, maktabingiz izlara.
Siz-da kitoblarni oling shavq ila,
Tez yuguring, ilm yo‘lin gezlara.

She’rda tong otishi, uyqudan uyg‘onish vaqti yetganligi o‘z ma’nosidan tashqari, ramziy ma’no ham tashiydi. Avvalo, erta tong quyoshi shiringina uxlab yotgan kichkintoy o‘g‘il-qizlarni nurlari bilan erkalab uyg‘otarkan, ularni tong qushlari – chug‘urchuqlar, bolari-yu buzoqlardan andaza olishga, ularning kundalik «mashg‘ulot»lari bor bo‘lgani kabi o‘quvchilar ham kitob-daftarini qo‘lga olib, ilm yo‘lini izlashga borishlari lozimligi uqdiriladi. Shuningdek, she’r mazmunidan gunash-quyosh hurlik va ozodlik ramzi, uyqu esa jaholat, g‘aflat timsoli bo‘lib, bolalar uyg‘onishga, o‘zligini anglashga da’vat etilayotir, degan ma’no ham anglashiladi. Shu sababli shoirning “Ikkinchi Muallim” darsligidan joy olgan “Maktab” she’rida yosh avlod – maktab o‘quvchilariga shunday murojaat qilinadi: Maktab berur Qur‘on siza, Maktab berur iymon siza, Maktab berur huron siza, G‘ayrat qilub o‘qing, o‘g‘lon!

Maktabdadur ilm-u kamol,
Maktabdadur husni jamol,
Maktabdadur milliy xayol,
G‘ayrat qilub o‘qing, o‘g‘lon!

Shundan ham ko‘rinaduki, Avloniy she’rda o‘z qarashlarini ham singdira olgan. She’r barmoq vaznida yozilgan bo‘lib, to‘qqiz banddan iborat. Avloniy an’anaviy muqaddimadan so‘ng, yangi usuldagi maktab ta’rifini keltiradi. She’rning har bir misrasida maktabga rang-barang tavsif beradi. “Maktab” so‘zi she’r davomida yigirma yetti marta jaranglab, har band oxirida o‘g‘lonlarning unda g‘ayrat bilan o‘qishi uqtiriladi. She’rning birinchi bandi a-a-a-a shaklida qofiyalangan bo‘lsa, qolgan

bandlarining dastlabki uch misrasi o‘zaro qofiyalanadi, to‘rtinchi misra esa birinchi bandga mos ravishda takrorlanib, ritmik, kompozitsion butunlikni ta‘minlaydi:

Maktab uyi – dorulamon,
Maktab hayoti jovidon,
Maktab safoyi qalbi jon,
G‘ayrat qilib o‘qing, o‘g‘lon!

She‘rda maktabning eng osoyishta, tinch va xotirjam, yoshlar hayotining mazmuni, huzurbaxsh uy ekanligi, shuningdek, musaffollik, samimiylik, beg‘uborlikka yo‘g‘rilgan bolalik ramzi ham teran ifodalangan. Aniqrog‘i bu ta‘riflarning barchasi yaxlit holda bolalik timsolini oydinlashtiradi. Zotan, maktab va bola (o‘g‘lon) obrazi she‘r davomida egizak tushuncha sifatida yangraydi, go‘yo. Shu tariqa, maktabning barcha mo‘jizalari, chunonchi, doruladab (odob-axloq uyi), Ollohning ehsoni, ajib gulzor singari o‘ziga maftun qilishi, dur-u gavhar manbai, jannat eshigini ochuvchi, jaholatdan yiroqligi (qo‘yingchi, yigirma yetti sifati) kabilar bola tafakkurida yangi olam yarata oladi. Shoir bu she‘rda ma‘naviy san‘atlardan tansiq us-sifotdan keng foydalangani oydinlashadi. Muallifning «Maktab gulistoni» kitobidagi «Maktab» she‘rda ham ushbu fikr mantiqan davom ettiriladi:

Firdavsi jinon maktab, nodonlarga jon maktab,
Bilgan kishiga qadrin, bir dorulomon maktab.
Johillara g‘am maktab, yalqovlarga kam maktab,
Husnixat kishilarga chin ruhi ravon maktab.
Jonim, o‘qungiz maktab, boru yo‘qingiz maktab,
Sizlar uchun, avlodim, bog‘u guliston maktab.

Shunga o‘xshash, “Maktab” nomli she‘r A. Avloniyning “Adabiyot yoxud milliy she‘rlardan 2-juzv” kitobida ham uchraydi. Unda maktab ta‘rifining yanada yangi qirralari bo‘rtib turadi: Ko‘rinadiki, she‘rlar mavzu jihatdan bir, ammo ularning talqini, badiiy ifodasi murakkablasha borgan. Birinchi she‘rda shoir yosh kitobxonni o‘qishga, ilm- ma‘rifatga targ‘ib qilsa, ikkinchi she‘rda maktabning kimlarga foyda-yu qanday kishilarga zarar ekani qiyoslanadi; uchinchi she‘rda esa maktabning alohida manfaatlari xususida emas, umummillat va yurtga keltiradigan foydalari tilga olinadi. Darhaqiqat, maktab mavzusi birgina Avloniy she‘riyatida emas, balki, o‘tgan asr boshlaridagi har bir ziyoli, ijodkor va ma‘rifatparvar adib uchun dolzarb edi. Abdulla Avloniyning she‘rlarida esa aynan maktab yoshidagi kichkintoylar tasavvuri, qiziqishlari, tili va tushunchasi ustuvor. A. Avloniy bolalarga samimiy fikrlarini o‘ynoqi satrlarda tasvirlash bilan birga, Vatan va uning qismati bilan bog‘liq jiddiy mulohazalarni-da bayon etadi. Shoir Vatan ta‘rifini boshlab, «Tog‘laridan konlar chiqar, Yerlaridan donlar chiqar, Havosi o‘ta yoqumlik, Cho‘llari bor toshlik, qumlik, Toshkand emas, toshqand erur, Kesaklari gulqand erur», deya bolalarda ona diyorga

katta mehr uyg‘otishga erishadi. Jumladan, «Vatan» nomli she‘rida ona-yurtning noz-ne‘matlari, boyliklari ta‘rif-tavsif etiladi. Shu bilan birga, onaday aziz, mushfiq go‘sha haqida lirik qahramon – yosh avlodning qayg‘uli nidosi aks etadi:

Onamizsan! Bizning mushfiq onamizsan! Javlon urib yashaydurgon xonamizsan! Seni sotmoq mumkinmidur, o‘zing o‘yla, Tiling bo‘lsa, hasratlaring tuzuk so‘yla!.. Sotib-sotib qoladurmiz g‘amga botib, Boyqush kabi vayronada yotib-yotib. Shoir o‘tmishda ma‘rifat gulshani bo‘lgan yurtimizning jaholat botqog‘iga botganidan afsuslar chekib, Vatan tobora vayronaga aylanayotgani, ilm-ma‘rifatga oshno bo‘lishgina kishilarni bu g‘amdan qutqazishini ta‘kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Avloniy ijodiy merosi ma‘naviy-ma‘rifiy tarbiya g‘oyasining targ‘ibotchisidir. Abdulla Avloniyning har bir yozgan asarlari bolalar uchun bag‘ishlangan. Avloniy asarlarining bolalar adabiyotidagi o‘rni beqiyosdir. Asarlari bolalarni vatanparvarlikka, mehnatsevarlikka, ilmli bo‘lishiga, eng asosiysi tarbiyali bo‘lishga chorlaydi desak adashmagan bo‘lamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Umida Muminova Qarshiyevna ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI. Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education
2. Umida Muminova Qarshiyevna in recognition of the paper publication of the research paper on Central Asian Journal of Social Sciences and History Linguistic Views of Mahmud Kashgari. December, Vol. 3 No. 12 (2022): CAJSSH
3. Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3.– №. 12. – C. 336-340. WOS: Journal on Modern Research Methodologies ISSN: 2835-3072 © 2023, Universal Publishing INC. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).188
4. Muminova Umida Qarshiyevna . Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research journal Volume 2 Issue 1, Year 2023 ISSN: 2835-3013. P. 389-394 <https://univerpubl.com/index.php/synergy>
5. Umida Muminova Qarshiyevna. Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asarining pedagogika tarixida tutgan o‘rni// Tadqiqotlar jahon ilmiy –metodik jurnal. 6-son 2-to‘plam, yanvar 2023, 332-335 B

6. Umida Karshievna Muminova. Phytonyms in the work "Mahbub ul-qulub". International scientific and practical conference "Trends of modern science and practice" Ankara, Turkey 2023.P 46-50
7. Sharofova Nilufar Ilhom qizi, Muminova Umida Karshiyevna. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 164–168. Retrieved from <http://univerpubl.com/index.php/semantic/article/view/1033>
8. Chorshanbiyeva Ra'no, Muminova Umida Karshiyevna, Innovative Approach as a Condition for Improving the Educational Process in a Modern School , Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education: Vol. 2 No. 4 (2023): Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education
9. Davlatmamatovna, H. G. Qarshiyevna, M. U. . (2023). Popular Scientific Texts in Elementary School Textbooks and Methods of their Study. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 125–128. Retrieved from <http://univerpubl.com/index.php/semantic/article/view/1006>